

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра української філології

**Курсова робота
на тему:**

«ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ У ТВОРАХ Д. КЕШЕЛІ»

студентки групи Сл(укр)03-21
філологічного факультету освітніх технологій
спеціальності 014 Середня освіта,
спеціалізації 014.01 Українська мова і література,
освітньої програми Українська мова і література,
англійська мова, зарубіжна література
Шевчук Світлани Миколаївни

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент Заскалета В. П.
Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

Члени комісії: _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

_____

(підпис) (прізвище, ініціали)

_____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ДІАЛЕКТИЗМИ В СТРУКТУРІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	
1.1. Теориторіальний діалект і діалектизми.....	7
1.2. Класифікація територіальних діалектизмів.....	9
1.3. Протиставні і непротиставні лексичні діалектизми...	12
РОЗДІЛ 2. УЖИВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ ДІАЛЕКТИЗМІВ ТА ЇХНІ ФУНКЦІЇ У ТВОРАХ ДМИТРА КЕШЕЛІ	
2.1. Творчість Дмитра Кешелі.....	16
2.2. Діалектна лексика у романах Д. Кешелі «Родаки», «Помилуй і прости» та повісті «Дерево безсмертя»..	17
2.2.1. Власне-лексичні діалектизми.....	18
2.2.2. Лексико-словотвірні діалектизми.....	21
2.2.3. Лексико-фонетичні діалектизми.....	24
2.2.4. Лексико-семантичні діалектизми.....	25
2.3. Функції діалектної лексики у творах Д. Кешелі.....	26
ВИСНОВКИ	28
РЕЗЮМЕ	30
RESUME	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	32
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	35

ВСТУП

Діалектна лексика завжди була та залишається постійним джерелом збагачення літературної мови, оскільки вона відтворює національну ідентичність мови, місцевий колорит, давню народну мудрість і додає до мовної системи унікальні психологічні особливості, які відрізняються в кожному регіоні. Варто зазначити, що досить тривалий час вважали, що діалекти засмічують сучасну українську літературну мову і їх потрібно викоринювати з мови. Але на початку XXI століття вчені почали розглядати діалектну мову як безмежний ресурс для еволюції літературної мови, як засіб спілкування, який вже був перевірений століттями в людському спілкуванні. Аналіз діалектних особливостей українських говірок є в працях таких, наприклад, мовознавців: М. А. Жовтобрюха, С.П. Бевзенка, Й. О. Дзендзелівського, П. Ю. Гриценка, Н. В. Гуйванюк, Ф.Т. Жилка, І. Г. Матвіяса, Я. В.Закревської та В. М. Мойсієнка. Жвавий інтерес посеред мовознавців завжди викликало й вивчення діалектизмів та їхньої ролі в літературному творі. Діалекти – це не просто регіональні варіації мови, вони є живим утіленням культурного спадку, унікальними мовними кодами, які розповідають нам про історію, традиції та інші особливості певного народу чи регіону.

Побутування діалектизмів не обмежується лише усним мовленням мешканців конкретних областей. Вони також фіксуються в літературних творах письменників, які народилися в цих регіонах та/або зумисне послуговуються діалектною лексикою для характеристики мовлення персонажів своїх творів, для відтворення мовного тла розповіді. У художній літературі діалектизми відіграють важливу роль. Відтворення говіркових особливостей у тексті твору вимагає ретельного їх дослідження, уважного використання в тканині художньої оповіді.

Діалектна лексика не лише увиразнює стиль письменника, а й відображає характерні особливості матеріальної та духовної культури жителів

певної місцевості, тобто вона водночас виконують іншу важливу роль, а саме пізнавальну. Діалектизми допомагають читачеві познайомитися з предметами побуту, господарювання, виробничою діяльністю, звичаями, а також рослинним і тваринним світом певного регіону і багато чим іншим.

Своєрідне мовне оформлення тексту приваблює читачів, оскільки воно насичене діалектизмами, особливо тоді, коли вони органічно вплетені в канву текстів. Так, наприклад, закарпатський письменник Дмитро Кешеля у своїх романах використовує територіальні особливості мови персонажів. Очевидно, що використання цього засобу мови в діалогах персонажів допомагає ретельніше схарактеризувати героїв, більше їх індивідуалізувати. Шевчук С. (2023) у своїй статті пише, що «мова творів Д. Кешелі – багата, яскрава, жива. Саме тому вони цікаві не лише читачам, а й професійним філологам – мовознавцям і літературознавцям, які досліджують ці твори під різними кутами зору, зокрема вивчають різноманітні аспекти порівняльних конструкцій (Заскалета, 2017, 2018a, 2018b), авторську трансформацію фразеологізмів (Красавіна, 2019), діалектний простір фраземіки (Яцьків, 2021) тощо». Зауважимо ще, що інтерес до текстів творів Д. Кешелі не слабне. Так, цьогоріч опубліковано нову працю, автори якої аналізують порівняння цього письменника під кутом зору їхньої основи, або модуля порівняння (Баган, М. П. & Заскалета, В. П., 2023).

Актуальність курсової роботи. Особливості індивідуального стилю письменників постійно перебувають у колі уваги сучасних дослідників. Вивчення мовних особливостей творів Д. Кешелі у зв'язку з цим є актуальним.

Мета дослідження: проаналізувати використання діалектної лексики у творах Д. Кешелі, а також визначити основні групи протиставних діалектизмів у та стилістичні функції діалектизмів в аналізованих творах.

Об'єкт дослідження: діалектна лексика творів Д. Кешелі.

Предмет дослідження: різновиди діалектної лексики та її функції в текстах романів Д. Кешелі «Родаки» та «Помилуй і прости», а також у повісті «Дерево безсмертя».

Основні завдання дослідження:

1. опрацювати наукову літературу, пов'язану з темою дослідження;
2. розкрити зміст поняття «територіальний діалект» та «діалектизм»;
3. проаналізувати відомі класифікації діалектизмів;
4. виявити лексичні діалектизми, уживані письменником у романі-колажі «Родаки», романі-покаянні «Помилуй і прости» та повісті «Дерево безсмертя», та погрупувати їх відповідно до обраної класифікації лексичних діалектизмів.
5. з'ясувати функції лексичних протиставних діалектизмів у творах Дмитра Кешелі.

Методи дослідження зумовлені метою та конкретними завданнями, а тому в роботі використано такі методи: аналіз наукової літератури з акцентом на критичний огляд, аналіз і синтез теоретичного матеріалу для розробки теоретичного розділу, метод суцільної вибірки для формування фонду лексичних діалектизмів, метод контекстуального аналізу для визначення лексичного значення конкретних діалектизмів, декскриптивний метод з метою опису особливостей використання діалектної лексики в текстах. Крім того, застосовано метод узагальнення для формулювання висновків на основі результатів дослідження. Основним методом, який використовується є описовий метод з використанням універсальних прийомів спостереження, систематизації та інтерпретації фактичного матеріалу.

Наукова новизна. Попри наявність спеціальних мовознавчих розвідок, присвячених аналізу мови творів багатьох сучасних українських письменників, окремого дослідження про вплив діалектної лексики на художній текст та її

функції у творах Д. Кешелі в українській лінгвістиці немає, що й зумовило новизну цієї курсової роботи.

Структура дослідження: курсова робота містить 31 сторінку тексту, складається зі вступу, двох розділів, висновку, резюме, списку використаної літератури (36 джерел).

РОЗДІЛ 1

ДІАЛЕКТИЗМИ В СТРУКТУРІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1.1 Теориторіальний діалект і діалектизми

Мета даного підрозділу полягає у визначенні понять територіальний діалект та діалектизми.

Діалекти відіграють значущу роль у мові, оскільки вони приносять багатство літературній мові та сприяють кращому розумінню культури нації. Діалекти в художньому творі несуть у собі важливу соціальну і територіальну інформацію, яка допомагає читачам краще зрозуміти сенс твору. Діалекти – незмінні культурні скарби, які дарують мові багатство і глибину. Вони відображають багатогранність суспільства і спільнот, що існують в межах однієї країни чи регіону. Діалекти передають історію, традиції, індивідуальність і специфіку групи людей, які їх вживають. Під час формування літературної мови територіальні діалектизми відіграли важливу роль у збагаченні мови. Нині вони рідко використовуються в художніх творах для створення місцевого колориту, проте слід зауважити, що діалектизми залишаються постійним джерелом збагачення лексичного фонду літературної мови.

Доцільно дати визначення поняттям діалект та діалектизм. У Словнику лінгвістичних термінів в статті про діалект подано таке визначення: «діалект (гр. *dialektos* – розмова, говір, наріччя) – 1.Територіальний діалект – різновид національної мови, якому властива відносна структурна близькість і який є засобом спілкування людей, об'єднаних спільністю території, а також елементів матеріальної духовної культури, історико-культурних традицій, самосвідомості. Діалект територіальний ототожнюють з говором. Сукупність структурно близьких діалектів утворює наріччя, сукупність усіх наріч – діалектну мову, що є однією з двох основних форм (поряд з літературною мовою) існування

національної мови. 2. Соціальний діалект – відгалуження загальнонародної мови, уживане в середовищі окремих соціальних, професійних, вікових та інших груп населення» (Голянич М. І., Стефурак Р. І., & Бабій І. О., 2011, с. 57).

Отже, із зазначеного вище, на нашу думку, діалекти можна трактувати, як відгалуження від загальнонародної мови, яке виконує функцію спілкування для конкретних груп людей, які пов'язані певною територіальною належністю чи середовищем. Також варто зауважити, що діалекти є важливими для вивчення культур або спільнот, що їх використовують. Вони відображають історичні та територіальні впливи на мову.

Також ми знаємо, що є два типи діалектів – територіальний і соціальний. Відрізняються вони тим, що регіональні діалекти характерні для конкретних географічних областей і мають в собі різниці у всіх аспектах мови, включаючи лексику, граматику і фонетику. Натомість соціальні діалекти виявляють свої особливості переважно у використанні лексичних одиниць та фразеологізмів.

Територіальний діалект – це унікальна форма мови, що виокремлюється специфічними мовними особливостями, характерними для конкретної географічної території. Такий діалект може виникати внаслідок імміграції чи бути кореневим для мешканців цієї області. Він включає в себе варіації у вимові, словниковому складі, граматиці та навіть місцеві фрази та приказки, які є характерними саме для цього регіону. Це специфічна мовна різноманітність, що виражається у вимові, лексиці, граматиці та інших мовних особливостях на конкретній території або в певному регіоні.

Відомо, що діалект містить в собі певну лексику, яку називають діалектизмами. У Словнику лінгвістичних термінів Голянич М. І., Стефурак Р. І., & Бабій І. (2011) пропонують таке визначення діалектизмів «діалектизми – позанормативний елемент літературної мови, що має виражену діалектну віднесеність» (с. 59) та називають їхні різновиди: «акцентуаційні, фонетичні,

словотвірні, граматичні, лексичні, семантичні, фразеологічні (*война, хтіти, меї, рихметика, просе, до його, тайстра* (торба), *чудно* (незручно), *ні долів – ні берегом – ні водов)*» (с. 59).

Отже, діалектизми – це слова, вирази, які вживаються в мовленні певного регіону, діалекту чи регіональної мовної групи і відрізняються від загальноприйнятої стандартної мови. Діалектизми є ключовими компонентами діалектів. Вони включають в себе усі ті особливості, які роблять мову певного регіону чи групи носіїв мови унікальною. Граматичні, фонетичні, стилістичні та синтаксичні відмінності у використанні слів і фраз надають діалекту своєрідності та виражають ідентичність мовної спільноти.

Проаналізувавши два поняття «діалект» та «діалектизми» можна сказати, що вони є важливими взаємопов'язаними мовними поняттями. Діалект належить до більш загального поняття, описуючи відгалуження мови, яке відрізняється від її літературного варіанта. Діалектизми ж являють собою елементи діалекту, його граматичні, фонетичні, стилістичні та синтаксичні особливості. Вони є важливою частиною лексики діалекту і відображають унікальні особливості цього мовного явища.

Узагальнюючи, скажемо, що діалекти впливають на сучасну українську літературну мову, нерідко поповнюючи її лексичний фонд; вони допомагають виражати національну специфіку, зберігають у мові пам'ять про культурні цінності та додають індивідуальності літературним творам. Діалекти є важливою частиною мови, що відображає та зберігає мовну унікальність регіонів та спільнот. Такий вплив діалектів важливий для розвитку, збагачення, урізноманітнення мови та збереження культурної і мовної спадщини України.

1.2. Класифікація територіальних діалектизмів.

У цьому підрозділі основним завданням є здійснити класифікацію діалектизмів.

Діалектній лексиці, як важливому розділу мовознавства, приділили значну увагу багато видатних науковців, зокрема таких як С. П. Бевзенко, Ф. Т. Жилко, П. Ю. Гриценко, І. Г. Матвіяс, Я. В. Закревська, Й. О. Дзензелівський та І. І. Слинько. Кожен з них ставив перед собою завдання оприлюднити свій власний погляд на питання територіальних діалектизмів. Відомі різні класифікації діалектної лексики. У деяких з них детально досліджуються особливості всіх видів територіальних діалектизмів, тоді як інші сконцентровані на основних групах. Класифікація діалектизмів загалом здебільшого ґрунтується на основі їхніх особливостей, передусім співвіднесеності з різними мовними рівнями – лексикою, фразеологією, фонетикою, акцентуацією, морфологією, синтаксисом.

Щодо діалектної лексики, то її традиційно «...класифікують на основі зіставлення говіркового варіанта з нормативною літературною мовною одиницею. Діалектні слова відрізняються від літературних певними ознаками, за якими їх поділяють на групи: фонетичні, акцентні, граматичні, словотвірні, та лексичні діалектизми» («Сучасна українська літературна мова», 2010, с. 90).

Ця класифікація діалектизмів допомагає розуміти, які саме аспекти мови відрізняють діалекти від літературної мови і як це впливає на спосіб сприйняття та спілкування в різних регіонах. Далі розглянемо кожен групу діалектизмів більш докладно:

- 1) фонетичні діалектизми – відображають фонетичні особливості діалекту тобто слова відрізняються від літературних окремими звуками (*ніц* – літ. *нічого*; *бурак* – літ. *буряк*; *чемодан* – літ. *чемойдан* тощо);
- 2) акцентні або акцентуаційні діалектизми – слова, які відрізняються від літературних слів іншим наголошуванням (*свого'* – *сво'го*, *ходжу'* – *хо'джу*, *люблю'* – *лю'блю*, *пишу'* – *пи'шу*, *мого'* – *мо'го* тощо);
- 3) граматичні діалектизми відрізняються від лексем літературної мови відмінними граматичними формами – відмінковими закінченнями (*руков*

– літ. рукою, *зубей* – літ. *зуб, зубів*); родової належності іменників (*шухляд* – літ. *шухляда*), форми числа іменників (*обіди* – літ. *обід*), особових закінчень дієслів (*просе* – літ. *просить*; *баче* – літ. *бачить, ходю* – літ. *ходжу* та ін);

4) словотвірні діалектизми – слова, які відрізняються від слів літературної мови через використання різних комбінацій афіксів і твірних основ (*звірик* – літ. *звіря*; *замістя* – літ. *передмістя, навстоячки* – літ. *стоячи* та ін).

5) лексичні діалектизми – це слова або вирази, які відсутні в літературній мові, але наявні в певних говорах (діалектах) як частина лексичного складу (*баклажан* – літ. *помідор*; *тайстра* – літ. *торба*; *пістря* – літ. *прищ, плячок* – літ. *корж, трійло* – літ. *отрута* тощо).

Подібною є класифікація діалектизмів П. Ю. Гриценка, наведена в енциклопедії «Українська мова» (М. В. Русанівський, О. О. Тараненко 2004, с. 146). Згідно з цією класифікацією виокремлюють: «діалектизми акцентуаційні, фонетичні, словотвірні, граматичні, лексичні, семантичні, фразеологічні». Гриценко пояснює кожен групу територіальних діалектизмів та наводить достатню кількість прикладів. Важливо відзначити, що лексичні діалектизми розділені на дві категорії: власне-лексичні та етнографізми. Також варто приділяти увагу фразеологічним діалектизмам, оскільки їх часто не враховують у класифікаціях.

Отже, діалектизми є важливим компонентом мови. Вони віддзеркалюють мовні особливості різних українських регіонів. Класифікація діалектизмів на фонетичні, акцентні, граматичні, словотвірні та лексичні допомагає легко структурувати діалектний матеріал.

1.3. Протиставні і непротиставні лексичні діалектизми

У цьому підрозділі нашим основним завданням є розглянути протиставні і непротиставні лексичні діалектизми.

Відомий ще один метод класифікації діалектної лексики, який ґрунтується на порівнянні діалектизму з нормативною мовною одиницею. Цей підхід використовував відомий український діалектолог С. П. Бевзенко у праці "Українська діалектологія". Автор стверджував, що серед відмінностей у лексиці між діалектами, якщо виходити з ідеї співвідносності, можна виокремити два типи: 1) протиставні (співвідносні); 2) непротиставні (неспіввідносні).

«Непротиставні (неспіввідносні) лексичні діалектні відмінності полягають у наявності в певному діалекті слів, яких немає в інших діалектах, через те що вони не мають відповідних предметів чи понять. Основна маса непротиставних лексичних діалектизмів – це переважно термінологічна лексика, пов'язана із спеціальними галузями господарства, зі специфікою економіки і побуту певного краю, його географічним положенням, із специфікою матеріальної культури тощо» (Бевзенко, 1982, с. 177).

Деякі з лексичних діалектизмів не мають відповідників ні в літературній мові, ні в інших діалектах. Ці слова можна назвати непротиставними, також їх називають етнографізмами або локалізмами. Проаналізувавши визначення, наведене вище, ми можемо визначати етнографічні діалектизми як слова, які використовують для позначення предметів та понять, що є унікальними для певних місцевостей і не мають еквівалентів в інших регіонах через відсутність схожих реалій та концепцій. Проте важливо відзначити, що визначення цієї категорії діалектизмів є дещо умовним, оскільки в сучасному українському мовознавстві досі немає уніфікованого діалектного словника, який б містив би всі слова, що вживаються в різних діалектах України. Тому встановлення чіткого

розмежування між етнографічними і іншими лексичними діалектизмами може бути складним завданням.

Етнографічні діалектизми охоплюють насамперед слова та поняття, які відображають матеріальну і духовну культуру, побут та умови життя. Серед них можна виділити такі:

а) назв одягу й взуття: *сардак* – ‘рід верхнього теплового сукняного одягу’ (СУМ, т. 9, 1978, с. 58); *кептар* – «верхній хутряний одяг без рукавів» (СУМ, т. 4, 1973, с. 141);

б) назви страв, напоїв: *бринза* (інший варіант *бриндза*) ‘сир з овечого молока’, *гулянка* ‘кисляк із пареного молока’ (СУМ, т. 1, 1970, с. 236); *будз* – ‘свіжий овечий сир’ (СУМ, т. 1, с. 247); *варенуха* ‘горілка, зварена з медом і сухими фруктами та ягодами’ (СУМ, Т. 1, с. 292);

в) сфера побутово-виробничої діяльності: *верета* – ‘різнокольоровий килим із грубої вовни’ (СУМ, т. 1, с.329); *ліжник* – ‘кустарний килим’ (СУМ, т. 4, с. 509);

г) назви, пов’язані зі специфікою місцевості: *кичера* – ‘гора, вкрита вся лісом, крім вершини’ (СУМ, т. 4, с.156); *плай* – ‘стежка в горах’ (СУМ, т. 6, 1975, с. 558);

Отже, етнографізми можуть бути назвами страв, предметів побуту, музичних інструментів, одягу, архітектурних особливостей та багатьох інших аспектів, властивих конкретному регіону.

«Протиставні (співвідносні) лексичні діалектні відмінності полягають у тому, що для позначення того ж самого предмета чи поняття в різних діалектах вживаються різні слова або слова, утворені від того ж самого кореня, але з різними словотвірними афіксами, чи слова з такими особливостями їх фонетичного оформлення, які не впливають із фонетичних закономірностей цих говорів, тощо» (Бевзенко, 1982, с. 178).

З-поміж протиставних лексичних діалектизмів виділяють такі різновиди:

1) власне-лексичні або словникові – це слова, які є діалектними варіантами загальнонародних слів. У випадку змін у вимові чи граматиці, ще можна приблизно здогадатися, про яке саме літературне слово йдеться, але лексичні діалектизми потрібно знати безпосередньо (*завушниці* – літ. *серезжки*, *кибель* – літ. *відро*, *киря* – літ. *сокира*, *шаркан* – літ. *буря*);

2) лексико-семантичні – це слова, які мають ту ж саму форму, що і слова в літературній мові, але мають відмінне значення, коли вживаються в місцевих говірках (*пирого* – літ. *вареники*, *солонина (сало)* – літ. *засолене м'ясо*, *синок* – літ. *дитина*). Особливу увагу слід звертати на слова, які мають кілька значень, однак частина з цих значень збігається з літературною мовою, а інша частина ні. Під час використання цих слів дуже часто можуть виникати помилки, коли мовці вживають слова в неправильному значенні.

3) лексико-словотвірні діалектизми. Їхньою основною особливістю є те, що порівняно з аналогічними словами інших діалектів або літературної мови, ці діалектні слова вирізняються наявністю словотвірних афіксів або порядком компонентів у складних словах. Слова можуть відрізнити афіксальними морфемами, зокрема наявністю/відсутністю суфіксів (*дедухно* – літ. *дід*, *слимужка* – літ. *слимак*), префіксів (*гонук* – літ. *онук*), а також порядком елементів композитів (*бабакуль* – літ. *кульбаба*, *моримух* – літ. *мухомор*) тощо.

4) лексико-фонетичні діалектизми – це діалектизми, які характеризуються відмінностями у звучанні слів, які виникають через нерегулярні або несистемні фонетичні явища та мають індивідуальний специфічний для певного регіону характер (*колонні* – літ. *коноплі*, *хпати* – літ. *пхати*, *зацмін* – літ. *жасмін*, *огурки* – літ. *огірки*);

С. П. Бевзенко у своїй праці зазначає: «Деякі вчені протиставних відмінностей у лексиці виділяють ще лексико-акцентологічні, що полягають у різному наголошуванні того ж самого слова в різних діалектах, проте це питання потребує ще спеціального дослідження. Особливості в наголошуванні в

українській діалектній мові досить відчутні» (1982, с. 182). Крім того, якщо предметом та матеріалом дослідження є писемний текст, то помітити відмінності в наголошуванні лексики певного діалекту від літературної мови неможливо.

Отже, узагальнюючи, можемо сказати, що протиставні лексичні діалектизми характеризуються тим, що для позначення того ж самого предмета чи поняття в різних діалектах вживаються різні слова або слова, відмінні фонетично або словотвірно. Непротиставні лексичні діалектизми, навпаки, полягають у наявності в певному діалекті слів, яких немає в інших діалектах або літературній мові через відсутність відповідних предметів чи понять. Аналіз теоретичного матеріалу дозволяє висновувати, що вся діалектна лексика поділяється на етнографізми та протиставні діалектизми, останні з яких поділяють на власне лексичні, лексико-семантичні, лексико-словотвірні та лексико-фонетичні різновиди. Кожен з цих різновидів увиразнює лексичну своєрідність говірки певної місцевості.

Загалом дослідження діалектної лексики сприяє усвідомленню словникового багатства територіальних різновидів української мови; знання діалектизмів чи розуміння їхнього значення полегшує спілкування представників різних українських говірок; дає змогу якнайповніше насолодитися художнім твором, автор якого вводить у канву тексту діалектну лексику.

РОЗДІЛ 2.

УЖИВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ ДІАЛЕКТИЗМІВ ТА ЇХНІ ФУНКЦІЇ У ТВОРАХ ДМИТРА КЕШЕЛІ

2.1. Творчість Дмитра Кешелі.

Дмитро Кешеля народився 25 листопада 1951 року у селі Клячаново поблизу Мукачева. Він є самобутнім митцем, який активно використовує у своїх творах діалектизми, зокрема теориторіальні. Це, очевидно, допомагає більш точно описати героїв у діалогах та надає їм більшого шарму, місцевого колориту та індивідуалізує їх.

Кешеля відомий як прозаїк, драматург, журналіст і автор документально-публіцистичних фільмів. Він є постійним співробітником державної обласної телекомпанії та обіймає посаду голови обласної організації Асоціації українських письменників. Крім того, автор отримав численні літературні нагороди, включаючи Закарпатську обласну літературну премію імені Федора Потушняка та премію видавництва «Молода гвардія» за свої твори. У 2007 році його ім'я було внесено до списку номінантів на Національну премію імені Т. Г. Шевченка за збірку «І в смерті були твої очі» (Потуремець, В. В., 2018).

У своїх творах Д. Кешеля завжди відображає життя земляків, які переживають складні часи у важкій щоденній праці. Його тексти рідко залишають байдужим читача, глядача чи слухача, навпаки, вони сповнені енергією слів, здатні дивувати, впливати на реципієнтів.

Отже, у творах Дмитро Кешеля передусім зображує своїх земляків – простих людей, на долю яких випали нелегкі випробування, які, проте, якщо й не можуть боротися з обставинами, то й не підкорюються їм. Своїх персонажів автор зазвичай змальовує з теплим гумором і глибокою симпатією.

2.2. Діалектна лексика у романах Д. Кешелі «Родаки», «Помилуй і прости» та повісті «Дерево безсмертя»..

Посеред українських лінгвістів, пересічних любителів українського слова завжди побутувала та продовжує побутовати думка щодо збереження рідного слова та плекання мовної культури. Проте, за всієї різноманітності ресурсів літературної мови, важко уникнути використання діалектизмів, які зберігають культурну спадщину і національну ідентичність. Діалектизми стають неодмінною частиною літературних творів, віддзеркалюючи різноманіття мовної специфіки, що притаманної різним регіонам та етносам. Чимало письменників у своїй творчій діяльності змальовують місцевість, на якій вони народилися і виросли. До цієї категорії авторів належить і Д. Кешеля, який часто використовує закарпатський діалект, що є одним з архаїчних говорів карпатської групи діалектів південно-західного наріччя.

Вивчення діалектної лексики в літературних творах завжди викликало жвавий інтерес серед дослідників-філологів. У цьому контексті, твори Д. Кешелі, такі як романи «Родаки», «Помилуй і прости» та повість «Дерево безсмертя», видаються надзвичайно цікавими об'єктами для вивчення. Ці художні полотна рясніють діалектною лексикою, яка розкриває багатий світ національного колориту людей та природи їхнього характеру, допомагаючи розкрити глибину персонажів.

Зібраний фактичний матеріал дає змогу виокремити такі групи протиставних діалектизмів: власне-лексичні, лексико-семантичні, лексико-словотвірні та лексико-фонетичні діалектизми.

Ураховуючи специфіку матеріалу дослідження, ми вирішили структурувати його відповідно до однієї з зазначених вище класифікацій протиставних діалектизмів. Ця класифікація дозволить нам глибше дослідити та краще зрозуміти, як саме автор використовує діалектизми для виразного зображення своєї батьківщини та культурного спадку своїх предків. Варто

зазначити, що у творах також наявні етнографічні діалектизми, але наше дослідження спрямоване лише на аналіз лексичних протиставних діалектизмів. У наступних розділах роботи ми розглянемо кожен групу діалектизмів у творах Д. Кешелі.

2.2.1. Власне-лексичні діалектизми

Власне-лексичні діалектизми – це слова, які позначають поняття, для вираження яких в літературній мові використовуються зовсім інші слова.

Митець велику увагу приділяє родинним зв'язкам, взаєминам між чужими і рідними людьми, конкретним особистостям, специфіці їх віку, мовлення тощо. У зв'язку з цим можна виокремити групу власне лексичних діалектизмів на позначення родинних стосунків і свояцтва, як, скажімо, у таких контекстах: «Віншую вам щасливого Різдва, **вуйку** Штефане!» («Помилуй і прости», с. 7), де **вуйко** – ‘дядько з боку матері’ (СУМ, т. 1, 1970, с. 785); «Налийте, будьте добрі, **нийно**, мені погар вина» («Родаки», с. 135), де **нийна** означає ‘тітка’, «Та що ж ми, **няню**, стали посеред людських очей» («Помилуй і прости» с. 15), де **няньо** вживається у значенні ‘тато’ (СУМ, т. 5, 1974, с. 459); «Тому **нанашка** дуже просить...» («Родаки», с. 194), де **нанашка** у значенні «хрещена мати»; «Добре, добре, піду до свого **цімбори**..» де **цімбор** ‘друг, приятель’ (Новітній онлайнний словник української мови (2013—2018)) («Помилуй і прости», с. 8); «...суворо попередив **дідо**» («Дерево безсметра», с. 56), де **дідо** (літ. дід; старший чоловік). Ми спостерігаємо використання власне лексичних діалектизмів для вираження родинних зв'язків серед людей. Варто зазначити, що діалектизм **вуйко** наразі настільки поширене, що його розуміють не лише люди, які розмовляють південно-західним наріччям. Вихідців із цього регіону, які переїхали на постійне проживання на територію Центральної чи Східної України називають вуйками.

Письменник часто вживає такі діалектизми, як: «...*Пастелякова Чорнуля* у всьому селі найщедріша на молоко, а *газда* її продає» («Помилуй і прости», с. 9); «За якусь годину від обох *газдівств* zostалися згарища», де *газдівство* ‘господарство’ (СУМ, т. 2, 1971, с. 12) («Помилуй і прости», с. 3). Використання цього діалектизму сприяє втіленню мовної картини тексту, який відображає місцеві особливості та колорит.

У вивчених текстах можна натрапити на діалектні на позначення рослинного світу: «Така бись була *файна*, як *ружа*» («Дерево безсмертя», с. 66), *ружа* ‘троянда’ (СУМ, т. 8, 1977, с. 897); «Під *трепетою*, збоку майдану, стояв дід Василь...» («Помилуй і прости», с. 39), де *трепета* ‘осика’ (СУМ, т. 10, 1979, с. 246).

Також в аналізованих творах відображена побутова сфера за допомогою використання таких регіональних лексем, як-от: «Далі *Дзьобак* зняв із себе *бесаги*, перекинув їх» бесаги ‘подвійна торба’ (СУМ, т. 1, 1970) («Помилуй і прости», с. 54); *біціглі* ‘велосипед’ (Неопублікована стаття, Годинчук С., 2024): «Отже, вилизував я носовичком забр’юхані *біціглі* пана Фийси..» («Родаки», с. 24); *цуцлик* ‘соска’ (Неопублікована стаття, Годинчук С., 2024): «Слухай, *цуцлику* повчанський...» («Родаки», с.132).

Найбільш власне лексичні діалектизми можна спостерігати в категоріях слів, які є повнозначними частинами мови, такими як іменники, прикметники, дієслова та прислівники. У дослідженні розглянуто діалектизми, які вказують на частину мовного виразу, пов’язану зі значенням процесуальної ознаки (дієслова) та непроцесуальною ознаки (прикметники і прислівники).

За своєю семантикою, дієслова входять до категорії слів, які об’єднують назви дій. Деякі дієслова цієї групи зафіксовані в одному з творів Дмитра Кешелі: *повінувати* ‘поздоровити’ (СУМ, т. 6, 1975): «*Повінуємо* йому, а він, це точно, *почастує вас*» («Помилуй і прости», с. 8); *зачувати* ‘чутти’ (СУМ, т. 3, 1972, с. 410): «*Зачувши* мої слова, вуйко Семен притих і ледь *чутно*

прошепотів» («Помилуй і прости», с.8); *відати* ‘знати’ (СУМ, т. 1, 1970, с. 552): «*Кожен-бо відав, що Пастелякова Чорнуля у всьому селі найщедріша на молоко, а газда її продає*» («Помилуй і прости», с. 9); *завіздати* ‘запитати’ «*Хочете завіздати мене, що то було?*» («Дерево безсмертя», с. 37); *сокотитися* (літ. *берегтися*): «*Най мені Богонько простить, але коли брайські яблуні сокотили давидівські хріняші*» («Родаки», с. 266).

Тематична група, яка включає в себе назви якостей, містить лексичні діалектизми, які виражають значення атрибутивності. Подібні слова з цим значенням можна спостерігати у різних контекстах: *шіковний* ‘чемний’ (Неопублікована стаття, Годинчук С., 2024): «*Який ти в мене розумний, а який шіковний*» («Родаки», с. 25); *файний* ‘гарний’ (СУМ, т. 10, 1979, с. 551) «*Кажу, файним колядникам плата красна, підвищив голос*» («Дерево безсмертя», с. 47) та ін.

Серед діалектизмів-прислівників виявлено такі: *файно* ‘гарно’ (СУМ, т. 10): «*Дякуємо вам файно за гостину*» («Помилуй і прости», с. 11); *навхтема* ‘одразу’ «*...і хворий вітер згине навхтема*» («Родаки», с. 51); *насампочатку* ‘насамперед’ «*...насампочатку літа, його обрали головою сільради*» («Помилуй і прости», с. 35); *доста* ‘достатньо’ (СУМ, т. 2, с. 1971): «*Тать такоє, якби моє доста близька родина наша...*» («Родаки», с. 148).

Власне-лексичні діалектизми, які можна знайти у творах Дмитра Кешелі, головним чином належать до повнозначних частин мови, але подекуди виявляються деякі регіональні особливості у використанні службових слів. У художній мові письменника, який відображає говори південно-західного наріччя, окрім загальноновживаних часток, зафіксовано також говірки, наприклад: *гейби* ‘наче, немов’ (СУМ, т. 2, 1971, с. 46): «*Вранці нас розбудили газдове – прийшли за сиром, а половина овець гейби і не снілася*» («Помилуй і прости», с. 53).

Серед сполучників виявлено такі: *коби ... то* 'літ. *якби ... то*' (СУМ, т. 4, 1973, с. 200): «Знаєш, Іване, **коби** то моєму Юркові таке причулося, *то* і не почудувала би» («Дерево безсмертя», с. 4). Варто зазначити, що ми рідше можемо виявити діалектні особливості у службових частинах мови, ніж лексичні діалектизми, які відносяться до самостійних лексико-граматичних категорій.

Отже, Дмитро Кешеля вдається до використання різних власне-лексичних діалектизмів згідно з їх семантикою. Він часто користується словами, які є характерними для місцевого діалекту, особливо це стосується іменників, а також вживає говіркові дієслова, прикметники, прислівники, і навіть частки та сполучники. Всі ці лексичні засоби використовуються з метою стилізації тексту під територіальний діалект.

2.2.2 Лексико-словотвірні діалектизми

У романах Дмитра Кешелі, таких як "Родаки," "Помилуй і прости" та повісті "Дерево безсмертя," можна відзначити використання лексико-словотвірних діалектизмів як однієї з найуживаніших груп.

У проаналізованих творах виявлено такі групи діалектизмів цього різновиду:

а) діалектизми, які мають відмінний від літературного слова префікс: **нараз** (літ. **зараз**): «Чоловіче добрий, а звідки ми тобі **тепер нараз** такі гроші **напичатаємо?**» («Дерево безсмертя», с. 8); **перобачити** (літ. **пробачити**): «Ой, Васильку золотий, **перобач**...» («Помилуй і прости», с. 14); **спізнати** (літ. **впізнати**): «Ваше високопреосвященство, а як нам **спізнати**, де явлення Господнє, а де прокази Сатани?» («Дерево безсмертя», с. 39); **тото** (літ. **то**): «Йолано, **што тото** було?» («Дерево безсмертя», с. 4); **тота** (літ. **та**): «Урвалася **тота** струна, що найкраще гула» («Помилуй і прости», с. 42); **напитати** (літ. **запитати**): «У кого б **зараз** помочі **напитати?**» («Помилуй і прости», с. 72); **родаки** (літ. **родичі**): «Баро і герцогиня, мислили мої **родаки**,

мають...» («Родаки», с. 96); **завбачити** (літ. побачити): «*Завбачивши Івана, вони обернулися до нього й заговорили чужою мовою*» («Дерево безсмертя», с. 2); **уповісти** (літ. розповісти): «*Ні, пане Фийсо, я хочу теж децю уповісти з історії...*» («Родаки», с. 42); **попам'ятати** (літ. запам'ятати): «*Сесе советська наука, **попам'ятайте** моє слово...*» («Родаки», с. 80); **напитати** (літ. запитати): «*У кого б зараз помочі **напитати**?*» («Дерево безсмертя», с. 72); **поволити** (літ. дозволити): «***Повольте** мені, поведьте, так'го зараз лусну по хребту...*» («Родаки», с. 28);

б) діалектизми, які відрізняються суфіксом від літературного слова: **родаки** (літ. родичі): «*Барон і герцогиня, мислили мої **родаки**...*» («Родаки», с. 96); **Взимі** (літ. взимку): «*Як життя не поправиться, то будемо ми не лиш зуби сушити **взимі**, а й пустими писками сніг молотити*» («Дерево безсмертя», с.10); **майжень** (літ. майже): «***Майжень**, рано не встигла поїсти і тепер паніку змлоїло...*» («Родаки», с. 45); **небожатко** (літ. небіж): «***небожатко** Панотець, **небожатко**, так набралися, що й ключі від церкви загубили*» («Помилуй і прости», с. 8); **троїчко** (літ. трійко): «*А чого двоє — **троїчко**: я, ти і дідо*» («Родаки», с. 111); **ниськи** (літ. нині): «*баба із дідом не казали, што **ниськи** тобі до школи не треба?*» («Родаки», с. 40); **гнівачий** (літ. гнівний): «*До неї долучився і **гнівачий** Соломон*» («Родаки», с. 181); **стрийко** (літ. стрий): «*грозить **стрийко** Семен і хвищає у лютій безпомічності ногами...*» («Помилуй і прости», с. 8);

У цій групі виділяються слова з діалектними зменшено-пестливими суфіксами -ик(о), -оньк(о), наприклад: **Богонько** (літ. Боженька): «***Богонько** ще любить наші гори*» («Помилуй і прости», с. 109); **дідик** (літ. дід, дідусь): «***Дідику**, вам дуже боляче?*» («Помилуй і прости», с. 43); **паник** (літ. пан): «*Йой, **панику** добрий, што говорити...*» («Родаки», с. 373); **кумик** (літ. кум): «*...вам, **кумику**, точно буде галамбець*» («Родаки», с.190).

в) діалектні суфіксальні форми, що в порівнянні з літературною мовою, мають відмінності: *малінько* (літ. *мало*): «*Ми тут **малінько** екзамен здаємо...*» («Родаки», с.25); *паніка* (літ. *пані*): «*А помаранчова **паніка** засміялася радісно*» («Родаки», с. 75); *небесици* (літ. *небеса*): «*Сесе, Марько, самі **небесици** за тобою плакали...*» («Родаки», с. 63);

г) діалектизми, які відрізняються від літературних лексем наявністю інших префіксів і суфіксів, як-от: *посмішкуватися* (літ. *насміхатися, підсміюватися*): «*А тазди тим часом тихенько **посмішкувалися** і, не ховаючи глузування, говорили*» («Помилуй і прости», с. 35); *отутки* (літ. *тут*): «*І ми зібралися, аби організувати його днесь **отутки**, тепер*» («Помилуй і прости», с. 55).

г) діалектизми, які відрізняються від літературних слів тим, що вони мають постфікс: наприклад, *абись* (літ. *аби*): «*...**абись** собі червених хрестиків на дурному чолі намалювала*» («Дерево безсмертя», с. 45).

д) діалектизми, що порівняно з літературними аналогами, не мають суфіксів: *ревма* (літ. *ревматизм*): «*... а в мене **ревма** од мокроти, знаєш, як кістя буде ламати*» («Родаки», с. 149); *інак* (літ. *інакше*): «*...бо **інак** клецик його ногам: відчикрижать, як квочці хвіст*» («Дерево безсмертя», с. 8); *доста* - (літ. *досить*): «*То, Мішку, може, на нормальних босорканів **доста** одну жабу*» («Родаки», с. 46).

е) слова, які відрізняються від літературних порядком: *моримух* (літ. *мухомор*): «*Бреше, старий **моримух**!*» («Родаки», с. 12).

є) лексеми, які не мають префіксів і цим відрізняються від своїх літературних відповідників: *відки* (літ. *звідки*): «*А **відки** ви знаєте, що вона супруга?»* («Дерево безсмертя», с. 29), де *відки* (літ. *звідки*):

Отже, завдяки використанню лексико-словотвірних діалектизмів Д. Кешеля передає ще одну особливість закарпатського говору у своїх романах "Родаки", "Помилуй і прости" та у повісті "Дерево безсмертя".

2.2.3 Лексико-фонетичні діалектизми

Зображаючи усно-розмовне мовлення персонажів у своїх творах, автор часто зі стилістичною метою вживає фонетичні діалектизми. Однією із характерних рис, яка чітко виявляється в творах, є наявність чергування голосних [і] – [о] там, де його немає в літературній мові і навпаки: *войни* (літ. *війни*): «Тогди твій син з **войни** прийде» («Помилуй і прости», с. 45); *нарід* (літ. *народ*): «Не видите, **нарід** заждався» («Помилуй і прости», с. 54); *упознати* (літ. *упізнати*): «...ви уже **упознали** хто?» («Родаки», с. 243); *родню* – (літ. *рідню*): «**Родню** зачула?» («Родаки», с. 49); *зо* (літ. *зі*): «Пройшли **зо** дві сотні метрів, а далі сторожко, як заєць, залягли в кукурудзі» («Родаки» с. 129); Зміна [і] на [й] *Йсу* (літ. *Ісус*): «Слава **Йсу** Христу найперше...» («Дерево безсмертя», с.10); *Йван* (літ. *Іван*): «У **Йвана**, хоч і фест пустого, краще б мовити, праведного вітру в голові...» («Дерево безсмертя», с. 8); Також зафіксовано явище асиміляції: [вй] > [вл] *здоровлячко* (літ. *здоров'ячко*): «А тут ви мені **здоровлячко** принесли» («Родаки», с. 287); та дисимілятивні зміни [кт] > [хт]: *дохтор* (літ. *доктор*): «Пане Пастеляку, мені, **дохтору**, підвладна тільки мізерна частина життя людського» («Помилуй і прости», с. 88); [я] на місці [а]: *доляри* (літ. *долари*): «Лиш вертайте мої кровні п'ятсот **долярів**» («Дерево безсмертя», с. 9).

Щодо частиномовного статусу, то у творах серед іменників спостережено такі лексеми: *Наполійон* (літ. *Наполеон*): «Дід **Наполійон** тим часом підійшов до дверей» («Родаки», с. 22); *комунішти* (літ. *комуністи*): «...то, може, **комунішти** й проізошливід мальфи» («Родаки», с. 22); *огурки* (літ. *огірки*): «Хто тепер буде їсти ці чорні **огурки**?» («Родаки», с. 184);

б) серед дієслів виявлено такі діалектизми: *впознає* (літ. *впізнає*): «Наша коза у високі школи не ходила і не **впознає** в лице великих людей» («Родаки», с. 148);

в) серед прислівників: *по-твойому* (літ. *по-твоєму*): «Най уже буде **по-твойому**» («Дерево безсмертя», с. 61); *тільки* (літ. *тільки*): «...**тільки** тяжкими трудами і праведними ділами...» («Родаки», с. 112); *вшитко* (літ. *швидко*): «І ви хочете, авби ми тепер сесе **вшитко** вернули у крамницю?» («Родаки», с. 190); *нігде* (літ. *ніде*): «...щоби **нігде** у нас не було бідних і багатих газдів» («Помилуй і прости», с. 55);

г) поміж займеників: *осего* (літ. *цього*): «Треба би в районі порадитися, чи не буде від **осего** якоїсь біди» («Дерево безсмертя», с. 11); [с'] – [ц']: сього (літ. *цього*): «Та мені **сього** каменю не шкода» («Родаки», с. 126);

г) з-посеред сполучників: *што* (літ. *що*): «Йолано, **што** тото було?» («Дерево безсмертя», с. 4);

Отже, фонетичні діалектизми є ще однією мовною родзинкою, яка принадує читачів, слухачів чи глядачів до художнього полотна, допомагає їм краще уявити мовну мелодію та вимову персонажів.

2.2.4. Лексико-семантичні діалектизми

Однією з основних причин виникнення семантичних діалектизмів є той факт, що місцеві діалекти розвиваються відносно ізольовано, що призводить до того, що певна кількість слів, які спільно вживаються, набувають власних, відмінних від інших, значень.

Серед діалектизмів, які можна знайти у творах Д. Кешелі, найменш представленю групою є семантичні. У досліджуваних творах вони представлені поодинокі. У ході вивчення застосування лексико-семантичних діалектизмів у романах та повісті Д. Кешелі нами було зафіксовано такі: *галя* (літ. *радіо*): «В сорок четвертім році, як типир говорить «**галя**», до нас подули червені вітри із Востока» («Родаки», с. 75). Важливо відзначити, що в цій групі діалектизмів відсутні інші частини мови, і вона складається лише з іменників.

Варто зауважити, що контекст відіграє ключову роль, оскільки без нього неможливо визначити, чи є ці слова семантичними діалектизмами, оскільки вони також є в літературній мові з іншим значенням.

2.3. Функції діалектної лексики у творах Д. Кешелі

За Т. Ткаченко, «діалектні слова в художній мові досить часто вживають зі стилістичними настановами, коли автор має на меті відтворити місцевий колорит, типізувати характери представників різних суспільних верств, дати мовну характеристику персонажів тощо. Доречно використаний діалектизм у художньому тексті є потужним засобом експресії» (2011, с. 332), адже, як зауважує С. Бирик, «діалектне слово в словнику – це літературне слово з територіальним і письменницьким “портретом”, а діалектне слово в тексті – це стилема, експресема, засіб художньо-образної конкретизації» (2003, с. 49). За висновком науковців, зокрема А. С. Зеленька, діалектна лексика виконує в тексті такі функції: комунікативну, етнографічну й етнічну та експресивно-виражальну (URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine22-10.pdf>). Досліджуючи літературні твори авторів різних епох, лінгвісти в кожному конкретному випадку називають й інші функції, наприклад часового маркера (Стецик, Добровольська, 2022, с. 76), засобу «підкреслення авторської індивідуальності» (Яворський А., 2015, с. 236), «стилізації усно-розмовного колориту» (Ткаченко, 2011, с. 232).

Комунікативна функція полягає в тому, що автор свідомо використовує діалектну лексику свого рідного краю замість слів літературної мови. Це надає творам особливого колориту та автентичності, сприяючи більшому емоційному зв'язку з читачем.

Якщо ж говорити про етнографічну функцію, то вона виявляється в переданні автором матеріальних передусім реалій місцевості, на якій розгортаються події творів. Цю функцію у текстах творів Д. Кешелі допомагають утілювати протиставні лексичні діалектизми. Етнічна функція, очевидно,

виявляється у використанні діалектизмів-мадяризмів, оскільки на території Закарпаття проживає чимало угорців. Ці землі історично мали тісні контакти з Угорщиною.

На нашу думку, Д. Кешеля цілеспрямовано послуговується діалектизмами, насичуючи ними текст своїх художніх творів. Як слушно зауважує В. П. Заскалета, досліджуючи порівняння як засіб увиразнення портретного опису персонажа, «компаратори-діалектизми *будюгови, бузько, мальфеня, парадичка, поприга, пасуля, шпікулянт, торомби* тощо, ужиті письменником для створення відповідного мовного колориту роману, сприяють також індивідуалізації мови персонажів – ще одного штриха до літературного портрету» (2017, с. 86). Особливості мовлення та мовної поведінки, увиразнені за допомогою діалектної лексики, виконують у творі експресивну-комунікативну функцію. Ця функція дозволяє авторові виражати емоції, настрої та особистісні особливості героїв. Використання діалекту та виразної лексики допомагає передати не лише сюжетні події, але й глибокі почуття та внутрішні конфлікти персонажів. Митець докладно досліджує та передає особливості культурного середовища, у якому розгортається дія твору. Це сприяє кращому розумінню читачем контексту та обставин, у яких відбувається подія, а також поглиблює враження від літературного твору.

Отже, діалектна лексика творів Д. Кешелі слугує засобом вияскравлення авторської індивідуальності письменника, передання етнографічних особливостей краю, де відбуваються події оповіді, та етнічних контактів місцевого населення – персонажів творів, відзначається помітною комунікативною та експресивно-виражальною функціями.

ВИСНОВКИ

У курсовій роботі досліджено цікаву та актуальну тему: «Функціонування діалектної лексики у творах Д. Кешелі», оскільки наразі відбувається процес вилучення діалектизмів із активного словника сучасної української літературної мови і вони переважно використовуються в усному мовленні та в художньому стилі. Територіальні діалектизми, що вживаються в художній мові, все більше привертають увагу, і порівняно з лексемами літературної мови, здаються незвичайними та яскравими.

Отож, у першому розділі ми розкрили зміст понять «територіальний діалект» та «діалектизм» та проаналізували відомі класифікації діалектизмів. Діалект є більш загальним поняттям, яке належить до групи мовних різновидів, що відрізняються від літературного варіанта мови. Діалектизми, з іншого боку, ставляють собою конкретні елементи діалекту, такі як його граматичні, фонетичні, стилістичні та синтаксичні особливості. Вони є важливим складником діалекту і відображають унікальні риси цього мовного явища.

У другому розділі проаналізували всі види лексичних діалектизмів. У творах Дмитра Кешелі мовні особливості південно-західного наріччя використовуються як літературний засіб, сприяючи створенню стилістичного ефекту місцевого колориту та допомагаючи передати реалії побуту і життя місцевих жителів. Твори Дмитра Кешелі насичені діалектною лексикою. З погляду відповідності / невідповідності літературній мові цю лексику можна поділити на дві групи – протиставну та непротиставну. Протиставна лексика у творах кількісно переважає. Протиставні діалектизми презентують такі різновиди: власне-лексичні, лексико-фонетичні, лексико-словотвірні, лексико-семантичні. За нашим спостереженнями лексико-словотвірні діалектизми у творах є найбільш представленими. Лексико-словотвірні діалектизми

відрізняють від літературних слів наявністю інших префіксів, суфіксів або постфіксів, конфіксів, а також порядком кореневих морфем. Отже, вивчивши зібрану діалектну лексику, можна дійти до висновку, що письменник активно користується всіма різновидами лексичних діалектизмів, використовує власні лексичні, лексико-словотвірні, лексико-фонетичні та лексико-семантичні, а також етнографічні.

Щодо стилістичних функцій, то вони такі: етнографічна, етнічна, функція стилізації усно-розмовного колориту, функція підкреслення авторської індивідуальності ті деякі інші.

РЕЗЮМЕ

У сучасній українській літературі можна відзначити численних авторів, які у своїх творах чітко відтворили діалектну мову та особливості мовлення свого регіону, зокрема Дмитро Кешеля, який відображає життя не в абстрактному сільському контексті, а на конкретних теренах своєї батьківщини, де він є справжнім знавцем і учасником.

У **першому розділі** роботи «Діалектизми в структурі сучасної української мови» проаналізовано поняття «територіальний діалект» та діалектизм. Узагальнено теоретичні напрацювання у сфері класифікацій діалектизмів, визначено їхні семантичні характеристики.

У **другому розділі** «Уживання лексичних діалектизмів та їхні функції у творах Дмитра Кешелі» досліджено всі види власне лексичних діалектизмів, визначено різновиди протиставних діалектизмів у романах «Родаки», «Помилуй і прости» та у повісті «Дерево безсмертя».

Курсова робота складається зі вступу, двох розділів та висновків. Обсяг курсової роботи 36 сторінок. У списку використаної літератури налічується 36 джерел.

Ключові слова: українська мова, територіальний діалект, діалектизм, семантика, лексико-словотвірні діалектизми, власне-лексичні діалектизми, лексико-семантичні діалектизми, лексико-фонетичні діалектизми.

RESUME

In modern Ukrainian literature, we can note numerous authors who in their works clearly reproduced the dialect language and speech peculiarities of their region, in particular Dmytro Keshelya, who reflects life not in an abstract rural context, but on the concrete terrain of his homeland, where he is a real expert and participant .

In the first chapter of the work "Dialectisms in the structure of the modern Ukrainian language" the concepts of "territorial dialect" and dialecticism are analyzed. Theoretical developments in the field of classifications of dialectics are summarized, and their semantic characteristics are determined.

In the second chapter "The use of lexical dialectics and their functions in the works" all types of actual lexical dialectics are investigated, the features of contrasting dialectics in the novels "Relatives", "Mercy and Forgive" and the story "The Tree of Immortality" are determined.

The coursework consists of an introduction and two sections. The volume of the coursework is 36 pages. There are 36 sources in the list of used literature.

Key words: Ukrainian language, territorial dialect, dialecticism, semantics, lexical-word-forming, proper-lexical, lexical-semantic, lexical-phonetic dialectics.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Баган, М. П. & Заскалета, В. П. (2023). Типологія порівняльних конструкцій за модулем порівняння. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць*, 36, 30–40.
- Бадида, М. Б. (2021). *Дмитро Кешеля. До 70-річчя від дня народження*. Бібліографічний покажчик.
- Бевзенко, С. П. (1974). Актуальність вивчення української діалектної фразеології. *Мовознавство*, 2, 15–19.
- Бевзенко, С. П. (1982). *Українська діалектологія*. Вища школа.
- Биби́к, С. (2003). *Діалектне слово в словнику і в тексті*. Семантика мови і тексту. Плай. 46 – 50.
- Білас, В. І. (2018). Діалектизми в романі Д. Кешелі «Чим би не бавились пани, лем би не було війни». *Студії з філології та журналістики*, 5, 57–60.
- Білодід І. К. (Ред.). (1970-1981). *Словник української мови*. Наукова думка.
- Білодід, І. К. (1973). *Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія*. Наукова думка.
- Вихованець І. Р. (2004). *Українська мова: Енциклопедія*. Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана.
- Голянич, М. І., Стефурак, Р. І., & Бабій І. О. (Ред). (2011). *Словник лінгвістичних термінів*.
- Грещук В., & Грещук В. (2010). *Південно-західні діалекти в українській художній мові*. Нарис.
- Грещук, В., & Грещук, В. (2015). *Діалектне слово в тексті та словнику*. Місто НВ.

- Заскалета В. П. (2018а). Типологія семантичних полів порівняння за значенням об'єкта (на матеріалі роману-колажу Д. Кешелі «Родаки»). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія: зб. наук. праць*, 21(1). 131–141.
- Заскалета, В. П. (2017). Порівняння як засіб увиразнення портретного опису персонажа (на матеріалі роману-колажу Дмитра Кешелі «Родаки»). *Проблеми зіставної семантики: [збірник наукових статей]*, 13, 81–87.
- Заскалета, В. П. (2018b). Типологія семантичних полів порівняння за значенням суб'єкта (на матеріалі роману-колажу Дмитра Кешелі «Родаки»). *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ*, 36, 71–78.
URL: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2018.135664>
- Зеленько, А. С. (1982). Про деякі функції діалектизмів у мові художньої. *Культура слова*, 22, 1.
URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine22-10.pdf>
- Кизилова, В. В. (2018). Авторська спроба репрезентації історії покоління в романі Дмитра Кешелі «Родаки». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*, 33(1), 39–41.
- Красавіна, В. (2019). Авторська трансформація фразеологізмів у романі-колажі Дмитра Кешелі «Родаки». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*, 48, 1–6.
- Лавер, О. (2016). *Національне і регіональне у літературно-художній антропонімії (на матеріалі творів Дмитра Кешелі)*, Вип., 21, 231–236.
- Любка, Еріка. (2022). Стилїстична функція діалектизмів (на матеріалі творів художньої літератури). *Кафедра філології*.
- Матвіяс, І. Г. (2007). Діалектна основа лексики і фразеології в українській літературній мові. *Мовознавство*, 3, 23–27.

- Мельничук, О. С. (Ред). (1982). *Етимологічний словник української*. Наукова думка.
- Мойсієнко, А. К., Бас-Кононенко, О. В., & Бондаренко, В. В. (2010). *Сучасна українська літературна мова: Лексикологія, фонетика*. Знання.
- Потуремець, В. В. (2018). *Магічний реалізм творів Дмитра Кешелі*.
- Русанівський, В. М., Тараненко, О. О., Зяблюк М. П., Карпіловська Є. А. & Вихованець І. Р. (2004). *Українська мова: Енциклопедія*. Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана.
- Стецик, Х. М. & Добровольська, Л. А. (2022). Стилiстичні функції діалектизмів у сучасній українській літературі (на матеріалі роману «Залізна вода» Мирослава Лаюка). *Філологія*. 76–79.
- Стецик, Х. М. (2022). Функціональний статус діалектизмів у західноукраїнському варіанті літературної мови (на матеріалі художніх творів). *Філологія*. 4, 77 – 81.
- Ткаченко, Т. (2011). Діалектизми в прозі Михайла Стельмаха. *Мовознавчий вісник*. 12-14, 232 – 234.
- Шевчук, С. М. (2023). Лексико-словотвірні діалектизми в українській мові (на матеріалі роману-колажу Дмитра Кешелі «Родаки»). *Atelierul FILOLOGIE SLAVĂ (LIMBA ȘI LITERATURA UCRAINEANĂ) CZU 821.161.2.09"19" 1– 9*.
- Яворський, А. (2015). Теоретичні засади вивчення діалектизмів у мові художньої літератури. *Лінгвостилістичні студії*. 2, 230-236.
- Яцьків, М. (2021). Діалектний простір фраземіки прозових творів Дмитра Кешелі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Філологія*, 2, 1–4.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Кешеля Д. (2022). *Родаки*. Академія.

Кешеля Д. (2017). *Помилуй і прости*. Академія.

Кешеля Д. (2020). *Дерево безсмертя*. Академія.